

GUNNAR DAHMÉN:

Luthers födelsedag

Överraskande nog har i Östtyskland, i det kommunistiska DDR, tillsatts en kommitté för att förbereda firandet av Luthers födelse för 500 år sedan. Den leds av statschefen själv med hjälp av en elit ur landets politiska, vetenskapliga och kulturella värld. Också kyrkan får vara med på ett hörn, skriver artikelförfattaren teol lic Gunnar Dahmén. Han förklarar varför, och i fortsättningen av artikeln kommer han in på Luthers ställning i dagens protestantiska värld, särskilt i Sverige, och på vad Luthers personlighet betytt i sammanhanget.

Om två år fyller Martin Luther 500 år. Man kunde tycka att världen i dag har annat att tänka på. Hur få TV att intressera sig för Luther? Katekesen, för länge sedan avskaffad, räcker inte för ett indignationsprogram.

Hur som helst så har det börjat hända saker i Luthers hemland. Östtyska staten har utbasunerat bildandet av en hundra-mannakommitté att svara för jubileet. I spetsen står statschefen Erich Honecker och vid sin sida har han en elit ur den politiska, kulturella och vetenskapliga världen. Till och med kyrkan får vara med på ett hörn. Förutsättningarna är stora, eftersom de flesta Lutherorterna ligger i DDR. Eisleben, där han föddes, Magdeburg och Eisennach, där han gick i skola, Erfurt där han gick i kloster, Wartburg där han höll sig dold, Wittenberg där han bodde.

Hitintills har Luther i DDR fått stå tillbaka för prästen och ledaren av bondeupproret Thomas Münzer. Luther var den som svek bönderna. Nu ska det tydligen låta annorlunda. Luther är Tysklands store son, befriaren från Rom, skaparen av en tysk kultur, social reformator. Östtyskland visar starkt intresse för det historiskt förflutna. Så sent som i somras kom Fredrik den store tillbaka till den sockel vid Unter den Linden som stått tom i trettio år. Det stundande minnet av slaget vid Lützen kommer inte att passera obemärkt. Västtyskland lär känna viss irritation över att DDR strävar efter att lägga beslag på historiska minnen för att därmed dokumentera sig som det riktiga Tyskland. Kri-

tiska röster antyder, att man är ute efter uppmärksamhet – och valuta. Varför inte också söka stärka protestantismen som en motvikt mot katolska kyrkan, vars inflytande i grannlandet Polen man har anledning se med misstänksamhet.

Att också Västtyskland har ett intresse för det förflutna är uppenbart för varje turist som ser återuppbyggandet av förstörda historiska minnen. Vad beträffar Luther har man bara Worms, där han konfronterades med kejsaren som fruktade splittring inom riket. Vid påvens besök hösten 1980 fick katolska prästerskapet till pålåsning en skrift om reformationen, som betecknades som en splittring åstadkommen av en enda man. Skriften betraktades inom det evangeliska Tyskland som ett oväntat och störande ingrepp i de goda relationerna mellan katoliker och protestanter.

Lutherjubileets innebörd

Vad kan då Lutherjubileet väcka för frågor? Signalerna från DDR betyder, att man kan räkna med att det blir en debatt om reformationens verkningar. Luther kommer att tillskrivas förtjänsten av en ny social samhällsordning. Den vid tiden för första världskriget mördade franske socialisten Jean Jaurès skrev som ung en avhandling på latin (!). Den har nu kommit ut på tyska i pocket. Förklaringen är att han i denna tecknar Luther som yttersta orsaken till socialismen i Tyskland. Boken har utkommit inte som man skulle tro i DDR utan i Västtyskland.

Den gängse uppfattningen är eljest att

reformationen innebar den moderna kapitalismens födelse. Luthers syn på arbete som en gudstjänst mera värd än munkens böner skulle ha skapat förutsättningar för en produktivitet, där själva skapandet är människans gudomliga kall. Kurt Samuelsson har sökt vederlägga bägge uppfattningarna i ett arbete "Ekonomi och religion" och har fått helhjärtat stöd av en framstående engelsk kännare av reformationen i Europa.

Inom kyrka och teologi då? Vad säger man där? Vad beträffar vårt eget land skrev Sven Stolpe för ungefär trettio år sedan att han inom svensk teologi tyckt sig märka en växande uppskattning av den kyrkliga traditionens betydelse som uttolkare av bibelordet. Han betraktade denna utveckling som glädjande och med tanke på fortsättningen kan han i dag som den konvertit han är känna ökad tillfredsställelse. Den syn på prästämbetet, som ligger bakom motståndet mot kvinnliga präster, är ett av tecknen på den kyrkliga traditionens inkräktande på bibelordets auktoritet, som var Luthers fasta borg. Stolpe skrev vid den tidpunkten också att tolkningen av bibelordet fritt från kyrkans tradition kunde leda till snart sagt vilka tolkningar som helst. Kanske gör man sig en vacker dag av med Luther! Ja, varför inte? Luther gör inte anspråk på att ha skapat en ny kristendom men väl funnit den väg som går direkt från Jesus över Paulus förbi alla de traditioner, som kyrkan lagt till med och som skymt sanningen. Luthers vägvisning – icke hans person – är lutherdomens viktigaste angelägenhet inför

ett jubileum.

De lutherska teologerna måste svara på frågan vilket bidrag det är som den lutherska trosuppfattningen kan ge den kristna kyrkan, ett bidrag som inte kommer lika tydligt fram inom andra samfund. Inom Lutherska Världsförbundet har man frågat om lutherdomens traditionella lösenord "rättfärdiggörelse av tro" verkligen är svaret på nutidsmänniskans frågor? Är hon inte mindre intresserad av frågan om Gud är barmhärtig – det var Luthers fråga – än om han överhuvud finns eller varför han är tyst? Framlidne lundabiskopen Anders Nygren och hans efterträdare på professorsstolen i Lund Gustaf Wingren har bägge med övertygelse hävdad Luthers relevans i vår tid. Nygren deklarerar "Framåt med Luther!" – alltså icke "Tillbaka till Luther" som det brukar heta vid jubileer – och Wingren råder "Släpp Luther fri!". Bägge menar, att efter utvecklingsoptimismens bankrutt och den sekulariserade kulturens oförmåga att ge ett svar står människan i samma förtvivlade belägenhet som en gång Luther. Men det var också då han kunde taga emot evangeliet, Guds utsträckta hand.

Wingren är ironisk mot kyrka och kyrkfolk och säger att "rättfärdiggörelse av tro allena förnekas varje dag i kyrkorna – detta är den värsta förnekelsen!" Moralism och biggotteri är vad kyrkan bjuder människan och trycker därmed ned henne i det tillstånd som Luther befriade sig själv och sina trosfränder ifrån. Luther, fortsätter Wingren, tillhör idag hela världen och man lyssnar till honom även i Rom. En

ännu större mottaglighet för Luthers befriande budskap att lita på Guds ords kraft tror Wingren sig finna bland de sekulariserade. De har en särskild förutsättning att förstå Luthers älsklingstema, som är svårigheten att tro. Ur bibelordet kan vi hämta krafter att dana ett nytt samhälle. Med Luther kan vi betrakta världen som ett Guds arbetsfält, där han skapar utan att kyrkan behöver vara på platsen och än mindre något politiskt parti som vill kalla sig kristet.

Till dessa analyser kan man kanske säga, att utgångsläget i dag liknar det som Luther befann sig i; men var finns viljan att taga emot? Varför ta emot en gåva, när man har rätt till krav? Varför barmhärtighet när det är en fråga om rättigheter? Wingren vill se en likhet mellan Luthers förtvivlan inför helgonlivets krav och nutidsmänniskans inför prestationskraven. Men var blir det av prestationskraven i ett samhälle, som vill avskaffa meriter, lagstifta för jämlikhet och som det heter inom de fackliga rörelserna kräva "oförändrad köpkraft"? Luthers sista ord på dödsbädden "Tiggare, det är vad vi är!" vill nog ingen nutidsmänniska göra till sina.

Människan Luther

Luther som person upphör inte att intressera om inte annat därför att det nog inte finns någon samtida om vilken vi vet så mycket. Hans egna skrifter, predikningar, brev och bordssamtal fyller bortåt hundralet stora volymer. Vi kan följa honom under hela hans liv nästan från månad till månad. Inom den protestantiska kristen-

heten har han blivit helgonförklarad, nästan stelnad till staty. Han står – liksom efterbilden Olaus Petri utanför Storkyrkan – med bibeln i hand som en operatör med partituret och tar emot bruset av bifallet. Katolikerna har strängt taget inte befattat sig med honom förrän vid början av detta århundrade, då jesuiten Harman Grisar lade fram det ena bandet efter det andra efter grundliga studier. Luther framställdes som en sjuk och beklagansvärd människa, ett patologiskt fall med världshistoriska konsekvenser. Även reformationen har på katolskt håll tidigare omnämnts endast som den "sk reformationen".

I dag har katolska teologer en annan uppfattning och kan även tala om den medeltida kyrkans medskuld i reformationen. Man fränkänner inte Luther äkta kristna tankar och bejaktar många av hans reformkrav men menar, att sådana hade kommit också från andra håll och utan de orimliga krav som Luther ställde. Katolska kyrkan har officiellt låtit sig representeras vid tex firandet av den augsburgska bekännelsen – det protestantiska partiprogrammet av 1530 – men det betyder inte att man är beredd att ta Luther till sitt bröst. Det kan man inte heller begära med tanke på den uppfattning Luther har om påvedömet och om mässans innebörd. Luther är fortfarande bannlyst. I de svenska katolikernas sång- och psalmbok finns åtskilliga psalmer av protestantiska författare men inte en enda av Luther.

Det stod dramatik kring allt vad Luther skrev och företog sig. Eller rättare sagt det

blev dramatik utan att han avsett det. Han har lockat dramatiker från att vara hjälten i krönikespel, där han spelar Davids roll mot Goliat, till den vildman han är i Strindbergs "Näktergalen från Wittenberg". Den engelske dramatikern John Osborne överraskade för ett antal år sedan med ett drama "Luther". Om jag uppfattade det rätt, när jag såg det på scenen i Berlin, gav det ett porträtt av vår reformator som en man plågad av faderskomplex och förstoppning till följd av klostrets faktor. Thomas Mann lär enligt en uppgift i Bockhaus stora encyklopedi under sista månaderna av sitt liv ha arbetat på ett Lutherdrama, som skulle heta "Die Hochzeit" men om innehållet får vi inte veta någonting.

I det svenska fromhetslivet har Luther spelat en oerhörd roll. Hans postillor har vid sidan av psalmboken och bibeln varit den mest spridda boken i de svenska hemmen. Porträtt av Luther har varit lika vanliga som våra kungars, om inte vanligare, till följd av kolportörers idoga resande. En handelsresande från en kolonialfirma i Halmstad säges någon gång på 1800-talet genom ett misstag vid beställningen av ett porträtt av sig själv råkat få tolv dussin sådana i stället för tolv stycken. Då fotografen vägrade ta tillbaka beställningen, såg sig handelsresanden ingen annan råd än att låta kollegan sälja överskottsupplagan som porträtt av Martin Luther! På vindar i hem längs gränsen Småland och Blekinge och på lantauktioner i trakten lär man ännu finna exemplar av detta unika "Luther-porträtt".